

ХИМЕРНИК

НОВЕЛА

З французької переклала Олена ПОНОМАРЕВА

— Аж моторошно від ваших історій! — вигукнула пані.

— Люба пані,— всміхнувся Франц,— але ж і в селі треба якось розважатись.

— Дочекається, поки ваш чай зовсім вихолоне,— втрутивсь Едуард.

— Ось, пані, ще одна історія, яку я хочу вам розповісти. Кассіо Бурругс був найвродливішим парубком Лондона. До того ж затятим дуелянтом: убивав усіх, хто ставав з ним до бар'єра. Він мав коханку, одну шляхетну добродійку, італійку. Помираючи, та змусила Кассіо заприсягтися ніколи й нікому не розповідати про те, що було між ними. Кассіо ридав, жінка померла. Одного вечора в таверні він добряче хильнув, і язик йому розв'язався. Відтоді на всіх п'ятиках поруч нього сідала прекрасна італійка. В день його останньої дуелі вона взяла його за руку й сама підвела до бар'єра.

— Ах, яка драма! — не втримався Ектор.

— Не я її вигадав,— холодно вклонився Франц.

— Ще чашечку, мій гнітючий казкарю? — припрошувала люб'язна пані.

— Красно дякую.

— Ви вірите в примари?

— Чи вірю я?.. Пані, я був би божевільним, коли б вірив.

— А хіба ви не такий? — засміявся Гектор.

— Не знаю, що вам сказати, добродію. Еге, пані! Певне, існує-таки світ, недосяжний для нашого зору й слуху: Блейк, якого звали Провидець, спілкувався з Мікеланджело, обідав з Мойсеєм, вечеряв із Семірамідою. Він міг поцікавитись у вас: «Чи не зустріли ви, бува, Марка-Антонія? Він тільки-но звідси вийшов». Або ж: «Так ось де Ричард III! Тихше, будь ласка, він відпочиває». Й тягся за олівцем,— адже це був художник,— і малював на ваших очах Ричарда III «з натури».

— Все ясно! — втрутивсь до розмови Амадей, поколотивши рештки чаю срібною з позолотою ложечкою й кладучи її на дерев'яний, пофарбований у зелене, стіл: — Галюцинація. Як каже один психіатр, галюцинація — це образ, ідея, відтворена пам'яттю, поєднана з уявою й утілена в звичну форму...

— Ви говорите, як по-писаному, пане Амадею,— не втрималася пані.

— А що б ви робили, будши Беном Джонсоном? — знову почав був Франц. — Бен міг цілу ніч розглядати великого пальця на власній нозі, спостерігаючи там запеклі сутички татар, турків і католиків. — Міркуйте самі, панове. Людський мозок — це психічна сутність, а вони лізуть туди зі своїм скальпелем, важать його на терезах, мов якусь бакалію. Нехай, вони ще й завтра не збагнуть, що там криється. Авжеж, бо зрозуміти галюцинацію — сновиддя розплющених повік — можна, лише з'ясувавши природу самого сну: галюцинації повік склеплених! Одному ввижаються в себе вдома незнайомі люди з блідими обличчями, які сновигають туди-сюди. Інша, сліпа, щоранку гукає до покоївки: «Відчиніть двері навстіж! Нехай усе це збіговисько забирається геть!» Ще один марить танцюристами в зеленім одязі, які буцімто кружляють по кімнаті. Скільки завгодно найрізніших і найразючіших прикладів послаблення уваги,— от вам ще одне визначення зорового гіпнозу, патогенного ступеня чутливості. А отой берлінський бібліотекар, Николай! Тому верзлося від пияцтва. Чи знаєте ви, пані, історію видінь англійського судді? Спочатку йому з'являвся кіт, потім — королівський брамник із торбою та шпагою, у вишиваній лівреї, з шапкою під пахвою; насамкінець здавалося, ніби за ширмою ліжка ховається кістяк і визирає з-за плеча лікаря!.. Та щось я забагато балакаю, ви вже даруйте...

— Мій альбом на вас чекає,— сказала пані, простягаючи йому розгорнутого зошита.

Франц почав писати.

Невідомо чому всі враз помовкли, ніби дослухаючись, як рипить по шерехатому папері сталеве перо.

Запнуті очеретяною шторою двері вілли зненацька прочинилися. Дві свічки миготіли у вітальні, де за чашками сиділи пані та її товариство, спираючись на м'яку, наче мох, стіну. Знадвору у вікно, мовби втиснуте між два вузлуваті стовбури, зазірала ніч, і в місячному світлі галявинка великих чорних дерев здавалася білою скатертиною. Дзюркотіння струмків, що бігли до річки, долинали ніби здалеку, виливаючись у неясні, бентежні звуки. Здригалось листя липової алеї понад берегом. Сполохані відблиски двох свічок утікали за двері, опинившись на посипаній піском доріжці, губились у високих березах, перетворюючись на химерні тіні. Десь у глибині парку шепотів качур, і той шепіт скидався на дитяче пхикання.

— Готово, пані! — Франц узявся читати: — «Барабанчик був чудовий: він був гарний, мов серденько в червоній камізельці з білими китичками.

Його мати в Ньюкастлі, вона робить голки; батько, як і личить чоловікові, загинув у бою.

В нього жвавий погляд, а шире серце ладне вистрибнути з грудей. На нього дивляться дівчата, й він теж на них поглядає, але простує далі своєю дорогою, адже треба дістатися полку до того, як западеться ніч.

Жарві — здоровань і силач. У нього рубець через усю щоку. Він каже барабанчикові: «Йтимемо разом. Ти малий, я тебе боронитиму. Їборони сплять, на шляху нікого немає — ні чоловіка, ні жінки, ні дитини».

Жарві тримає в кишені невеликого ножика. Вони простують лісом. «Пане,— гукає барабанчик,— але ж стежка он там, ми збиваємося на манівці. Стисніть міцніше свого ножика».

Барабанчик був чудовий, гарний, як серденько, в червоній камізельці з білими китичками.

Барабанчика повернули до Ньюкастла. В нього кров на китичках і камізельці. Він більше не битиме, пані, ваш хлопчик: пані, він ніколи не вис-тупатиме на чолі полку.

Жарві вимив руки. Він подався до Портсмута. Там стояв корабель, вихитую-чись, мов дівчина в нетерпінні піти в танок. Жарві поплив кораблем світ за очі.

На палубі темно, наче в тюрмі. Темно внизу й нагорі. Жарві кличе матроса на вахті: «Джоне, бруківка ворушиться, каміння кидається мені вслід». Джон радить: «Не пий більше джину».

«Джоне, бруківка зривається, бачиш, бачиш? Каміння наздоганяє мене. Знаєш барабанчика? Мій барабанчик такий гарненький у своїй червоній камізельці!» Джон радить: «Сходи до лікаря».

«Ні-ні, я не піду до лікаря. Та дитина зовсім поряд, закривавлений хлоп-чик, ти бачиш, як він повзе по бруківці? Ось він!»

І Жарві втікає. Кидається за борт. Його підносить хвилию. Він репетує: «God by¹, барабанчику!» Ото й усе.

— І наскільки ймовірна ваша балада, пане Франце?

— Настільки ж, як і розповіді Тальма. Ви знаєте, чому його історії такі мо-торошні? Коли Тальм виходив на сцену, то напруженням волі й уяви здіймав геть усі покрови з глядачів, і перед ним, замість живих людей, сиділи кістяки.

— А вам, пане,— озвався Поль,— вам особисто ніколи не доводилося?..

— Саме так, добродію,— розтягуючи слова, відповів Франц.

Пані присунулася ближче до гурту.

— Відтоді минуло дев'ять років. Я закінчував навчання, жив у селі недале-ко від Саверни, наймав помешкання в парафіяльного священника. Його буди-нок стояв на пагорбі. Від будинку збігала алея,— такі ж великі старезні липи, як оце у вас, пані. Алея вела до кладовища. Селяни розповідали про ту алею всілякі жахи. Нібито щороку хтось вішався на одному й тому самому дереві. Мушу сказати, того року я сам бачив одного такого бідолаху. Мої вікна вихо-дили на алею, й місячної ночі було видно кожну могилку на цвинтарі. Якось...

— Ой, пане Франце,— скрикнула пані, силкуючись видавити посмішку на зблідлому обличчі,— ви заклалися налякати мене сьогодні й ось бачите: вигра-ли парі! Хто з вас, панове, проведе мене до замку?

— З вашого дозволу,— підвівся Ектор.

Молоді люди запалили сигари. На дні чайника лишалося ще трохи чаю.

— Савернський привид, савернський привид! — загукали в один голос Еду-ард, Амадей і Поль.

— Савернський привид, шановні,— це, так би мовити, примара однієї ночі, не варто й розводитися. Проте, якщо ви ладні слухати...

Франц мав зосереджений вигляд.

Це був молодик двадцяти шести — двадцяти восьми років. Високочолій, з довгим білявим волоссям, яке спадало прямими пасмами по щоках. Худорля-вий, тонконосий, з вусами, опущеними донизу. Видовжене підборіддя прикра-шала невелика гостра борідка. Тьмяно-блакитні очі, маленькі й глибоко поса-жені. Вилиці різко виступали на кістлявому обличчі, вкритому машкарою світлотіней від свічки. Видовжені пальці. Коли Франц говорив, то ніби заво-рожував співрозмовників своїм поглядом, який часом застигав, мов у сліпого. Франц був увесь у чорному.

— Оскільки ми лишилися самі, панове,— повернувся він до розмови,— бо господиня замку пішла, а ви сидите з таким виглядом, неначе чатуєте на при-мару, тож розповім вам про видіння, які щотижня приходять до мене. Але спершу причиніть, будь ласка, двері. Оті купи вапна в кінці алеї при місяці схожі на савани. Це діє мені на нерви. Це, якщо вже так, лякає мене. Я втра-тив улюблену сестру...

Цвинтар був досить далеко від нашого містечка. Щоразу після вечері я хо-див туди. Два місяці, день у день бачив її, як оце бачу вас, хробаків дедалі більшало, плоть поволі шезала. Я бачив, як вона лежить під землею. Для мене не існувало ні каменя, ні дошки; я бачив сестру... Жахливе видовисько вбива-

¹ Спотворене англійське «Good bye» — «Прощавай» (тут і далі примітки перекладача).

ло мене! Я став погано спати. Мене переслідували страхоття. В мого безсоння була власна реальність. Якоїсь неділі — мій батько два дні тому занедужав, мені наснилося, ніби в нас удома повно родичів у жалобі; одна з моїх тіток підійшла до мене й каже: «Твій батько не протягне й трьох днів».

Батько справді помер у вівторок. Тепер сни не виходили з моїх думок. Батько й сестра часто відвідували мене. Потроху химери ввійшли в моє життя й цілком оволоділи мною: коли б ви передали мені альбома, — онде він, — то я, розповідаючи, ще й намалював би все це.

Перша година ночі. Йду спати. Зазираю під ліжку. Я завжди дивлюся під ліжку. Перевіряю, чи надійно зачинені двері. Заглядаю до шафи. Замикаю шухлядки комода й кладу ключі на мармуровий нічний столик. Година, друга минають без сну. Відчуваю холод у ногах. Тисне в скронях. Таке враження, мовби провалилося черепне склепіння. Кров приливає до голови. Кінцівки наче зомліли. Іноді підношу руку до серця: воно б'ється так само повільно й тихо. Долоні стискаються й гарячково хапають простирadlo. Здавило горло, щем у грудях, і все ество переймають така нудьга й такий жах, що годі й переказати.

Двері тихенько відчиняються. З'являється якась голова, киває мені й ніби питається дозволу ввійти. Потім заходить, а слідом за нею суне добрих два десятка ларвів¹, кожен півтора фути заввишки. Мертвотна блідість гротескових страховиськ нагадує ошпарену бичачу голову. Вони плентають на кучих, незграбних, трухлявих ніжках. На безформних драглистих долонях довжелезні масні пальці. Ступаючи крок у крок, загрузаючи один в одного, ларви тицяються в стіни, меблі, западають у кутки, вихиляючись і зливаючись, мов потворні карлики-Калібани. За церемонійместера в них — трунар; на голові в нього велетенський капелюх, із якого аж до землі, під ноги, тягнуться дві чорні крепові стрічки. Він має увігнуте, як місяць-молодик, обличчя, чорну свитку, неосяжні черевики з гострими, задертими догори носачами. В руках у нього обрамлений чорним аркуш із чорною печаткою. Я так і не зумів дізнатися, про що йдеться в тому листі.

Позаду — Ламія, низенька жінка; її густе сиве волосся звисає до п'ят і мов запорошена вуаль огортає всю постать, схожу на стару пергаментну палітурку. Вирячені білки в очницях усохлого черепа забруднені чорними цятками зіниць. Щік немає, бридко клацають щелепи, з яких визирають зуби та ясна. Шкіра здерта аж до голих ключиць, поїдених іржею, й до хребта. Під набрякlostями грудей хрящі, вистромлені на обвисле м'ясо. Ламія несе в кажанячих пазурах роздутого, наче сечівник, власного живота. Звідти стирчать два стрижені з насадженими пласкими лапками — кельми каменяра. Потвора справді-таки моторошна. Це не похмурі примхи іспанського гравера; не печерні тіні Аїдового лігва; не власті горбані Леонардо да Вінчі; не звичні хирляві кістяки танку смерті й не протиприродні створіння з міфів «Старшої Едди»; це радше, — якщо тільки моя думка здатна дібрати аналогію отим примарам-страхопудам, — сатанинські ідоли, обчухране Явою штурпаччя на угоду богам смерті.

За жінкою шкандибає клишоногий вояк національної гвардії у величезній ведмежій шапці. Вивернуті довжелезні руки волочаться по землі, нагадуючи мацаки спрута; потім іще безногий каліка, такий собі чепуренький із симпатичним хвостиком, перев'язаним великим чорним бантом у вигляді метелика, що пурхає навсебіч; кукси повтикано в круглі дерев'яні ніжки, як у базарних ляльок; каліка не торкається землі: маючи по милиці в кожній руці, він, наче маятник, гойдається в порожнечі.

Насуваються виплоди кровозмішень, — чи то звірі, чи то люди, — неймовірно потворні подоби. Величезна дитяча голова в обручі й на павучих лапах; обличчя, яке ховається в череп — равликову шкаралупу... Я не хочу говорити з ними, не можу: язик липне до піднебіння. Вони йдуть одне за одним поплід стінами, забиваючись у кутки, огинаючи колони, прямують до мого ліжка, минають його, зачепивши постіль.

Диявольський блазень розгулює в повітрі; руки, взуті в чарівні чоботи; несосвітенні мармизи; піп з ебеновими лінійками замість кистей; людина з червоною більярдною кулею в зубах верхи на Тарасці²; вчитель фехтування зі штопором-шпагою; все це проминає мене; одні дивляться сумовито, інші — погроз-

¹ У давніх римлян — злі духи, упіри, відьми, душі лихих померлих людей.

² Тараска — міфічне чудовисько з друїдських легенд; звідси походить назва міста Тараскон.

ливо; треті взагалі байдужі або заклопотані тільки тим, щоб наступити на хвіст попереднього. Волосся й бороди — з пташиного пір'я; люди з обличчями, які бачать спину, й перетинчастими лапами замість ніг; начебто безжальний Калло¹ порозкидав у мене свої ескізи! Такі чудернацькі хламиди... нас нічого не розділяє, немає ні туману, ні серпанку, про який твердить Ескіроль; усе виблискує — камізелки з білим хрестом тамплієрів, пристібні комірці, лійкоподібні циліндри, остроги, золоті оправы, «млинарські жорна» комірив у стилі Генріха II, ризи, рединготи... Вони йдуть геть; я чую, як залазять до сусідньої кімнати, обходять її. Інколи вертають, і коловерт починається спочатку.

Захрустів пісок на алеї.

— Панове,— сказав, увійшовши, Симеон,— свічки подано до ваших спалень.

¹ Жак Калло (1592 — 1635) — французький гравер і художник.

Доробок французьких письменників Едмона де Гонкура (1822 — 1896) та Жюльє де Гонкура (1830 — 1870) належить до видатних явищ європейської культури ХІХ століття. Брати де Гонкури разом написали низку романів, у яких зображено побут та мораль французького суспільства різних епох: «Шарль Демайї» (1860), «Сестра Філомена» (1861), «Рене Мопрен» (1864), «Жерміні Ласерте» (1865), «Манетт Саломон» (1867), «Мадам Жервезе» (1869) та ін. Після братової смерті Едмон де Гонкур написав ще декілька творів, найвідоміші з-поміж яких — романи «Брати Земгано» (1879) та «Актриса Фостен» (1881). З-нід пера братів де Гонкурів вийшли також книжки з історії Франції та французького мистецтва: «Історія французького суспільства епохи Революції» (1855), «Мистецтво ХVІІІ століття» (1859 — 1875) та ін. Особливий інтерес становить їхній «Щоденник» (повністю опублікований лише в 1956 — 1958 рр.). Широкому читацькому загалові відома літературна Гонкурівська премія (заснована 1903 р. згідно із заповітом Едмона де Гонкура), що її нині щорічно присуджує французька Академія Гонкурів.

«Всесвіт» уже не раз звертався до творчості цих письменників: див., зокрема, статтю І. І. Карабутенка «Творчі уроки Гонкурів» (1980, № 7) та новелу «Перша коханка» (1993, № 1) з їхньої ранньої збірки «Карета масок» (1855). Із цієї ж збірки взято й друковану нині новелу «Химерник», у якій відчутні елементи гротеску, макаронічної бравади, навіть блюзнірства стосовно мистецьких вірувань та канонів. Втім, за іронією та скепсисом авторів добре помітні і глибина їхньої ерудиції, і щедрість думок, і схильність до парадоксів, звернутих у майбутнє: не даремно Францові-Химернику ввижаються потвори, що їх згодом змалює Оділон Редон, предтеча сюрреалістичного малярства.

Олена ПОНОМАРЕВА

